

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-49>

УДК 355.23(477)

Бойко О.В.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

АКТУАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КУРСАНТІВ ЯК ПРОВІДНИЙ НАПРЯМ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. Автор статті обґрунтовує актуалізацію суб'єктного потенціалу курсантів як провідного напрямку у формуванні лідерської компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових закладах освіти. У дослідженні визначено, що однією з умов формування лідерської компетентності є цілеспрямоване формування професійно-лідерської позиції, в основі якої є суб'єктність. Дослідник стверджує, що суб'єктність формується ставленням до себе як до суб'єкта професійно-лідерської діяльності, що проявляється в індивідуальній свідомості у вигляді сенсів і цілей; виражає особистісно значущу систему теоретико-методологічних знань, умінь, ціннісних відносин, пов'язаних із професійною діяльністю офіцера; визначає активність в опануванні рефлексивно-особистісними способами військової діяльності, що є основою його лідерської компетентності.

Ключові слова: суб'єктний потенціал, суб'єктність, лідерська компетентність, суб'єктно-діяльнісний підхід.

Boiko Oleg

National Army Academy Hetman Petro Sahaidachnyi

UPDATING THE SUBJECT POTENTIAL OF CUSTOMERS AS LEADING DIRECTION IN FORMING LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS IN HIGHER MILITARY EDUCATION INSTITUTIONS

Summary. The author of the article substantiates the actualization of the subjective potential of the cadets as a leading direction in the formation of leadership competence of future officers in higher military educational establishments. The author believes that subjectivity as a psychological phenomenon is very close to the poly-scientific phenomenon of leadership. In a broad sense, the subject is seen as the creator of his own life, the steward of mental and bodily forces; able to transform his own life for the purpose of practical transformation, to treat himself, to evaluate the ways of his activity, to control its course and results, to change its methods – all this is a leader in any field of professional activity, including the military. In the above context, the subjectivity of the future officer appears as a special form of manifestation and organization of his active attitude towards himself as a subject of relations with the environment, his attitude towards colleagues in training and service, and after graduation from the military academy – to his subordinates as unique subjects, to professional and leadership activity as creative and innovative, in which he develops himself, realizes and supports himself as the author of his own existence in the space of military and professional activity and beyond. The author points out a specific feature of the officer's personality, which is that his attitude towards himself as a subject of his own activity is connected with his attitude towards other servicemen as subjects of their own activity in his research. Together, these attitudes are integrated into the personality of the officer, which reflects his or her passion for the military profession and is a sign of his leadership competence. The study identified that one of the conditions for the formation of leadership competence is the purposeful formation of a professional leadership position, which is based on subjectivity. The researcher argues that subjectivity is formed by the attitude towards oneself as a subject of professional-leadership activity, manifested in the individual consciousness in the form of meanings and goals; expresses a personally significant system of theoretical and methodological knowledge, skills, value relationships related to the professional activity of the officer; determines activity in mastering reflexive-personal ways of military activity, which is the basis of his leadership competence.

Keywords: subjective potential, subjectivity, leadership competence, subject-activity approach.

Постановка проблеми. Відповідно до теоретико-методологічних позицій суб'єктно-діяльнісного підходу важлива роль у розкритті механізмів функціонування психічних явищ належить такій цілісній характеристиці активності людини, як «суб'єктність». При цьому акцент робиться на перетворюючій (трансформаційній) активності суб'єкта.

У зв'язку з цим, важливим теоретичним і практичним завданням у професійній освіті майбутніх офіцерів є актуалізація їх суб'єктного потенціалу і формування у курсантів різних видів фахової компетентності у навчальному про-

цесі вищих військових закладів освіти (ВВЗО), зокрема лідерської.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових розвідках суб'єктність набуває статусу методологічного принципу й одночасно виступає предметом активних досліджень. Вивчаються прояви суб'єктності в активності особистості (В.А. Петровський), закономірності розвитку суб'єктності в онтогенезі (А.В. Захарова, Д.І. Фельдштейн, В.І. Слободчиков, Г.А. Цукерман, Н.Х. Александрова), внутрішні передумови й зовнішні прояви суб'єктності (О.М. Волкова), суб'єктність у контексті особистіс-

ної свободи (Г.О. Балл), компоненти суб'єктного досвіду (А.К. Осницький), механізми суб'єктності (В.О. Татенко), принципи організації освітніх систем, спрямованих на розвиток суб'єктності (В.В. Давидов, І.В. Дубровіна), специфіка суб'єктності педагога (Е.Н. Волкова, Т.В. Маркелова), методологічні і методичні проблеми формування професійної суб'єктності в майбутніх офіцерів вищих військових закладів освіти (В.В. Ягупов, О.С. Капінус) тощо.

У психолого-педагогічному аспекті феномен суб'єктності обґрунтовано у працях В.В. Желанової, Ю.М. Журат, В.Г. Кушова, С.Д. Максименка, В.І. Осьодла, О.Я. Савченко, В.О. Сластьоніна, В.І. Слободчикова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема суб'єктності в сучасних дослідженнях пов'язується з наділенням людини якостями бути активною, самостійною, самодостатньою, здатною до здійснення специфічних людських форм життєдіяльності.

Ми вважаємо, що суб'єктність як психологічний феномен дуже близька до полінаукового феномена лідерства. У широкому сенсі суб'єкт розглядається як творець власного життя, розпорядник душевних і тілесних сил; здатний перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, ставитись до самого себе, оцінювати способи своєї діяльності, контролювати її хід і результати, змінювати її прийоми – все це притаманно лідеру в будь-якій сфері професійної діяльності, зокрема й військової.

Головною метою статті є обґрунтування актуальності суб'єктного потенціалу курсантів як провідного напрямку у формуванні лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВЗО.

Виклад основного матеріалу. У центрі своєї філософсько-психологічної концепції, С.Л. Рубінштейн вводить в якості епіцентру суб'єкт, що займає активну, творчу, самостійну позицію, оточуюча дійсність для нього виступає не тільки як система подразників, однак, перш за все, як об'єкт дії і пізнання. Вже на ранніх стадіях розвитку дитина, підліток починає виділяти себе з оточуючої дійсності і протиставляти себе їй як об'єкт дії, пізнання, спілкування, споглядання тощо, стає суб'єктом спочатку нерозривної єдності природного і соціального [1].

Соціальність тут не означає, відмічає А.В. Брушлінський [2], лише засвоєння і відтворення людиною культурного досвіду за принципом «від зовнішнього до внутрішнього», а навпаки, представляє вже спочатку соціальну, творчу, самостійну позицію особистості у спілкуванні і діяльності в процесі засвоєння історичного досвіду.

Суб'єкт, змінюючи світ у процесі діяльності, засвоює зміст, що йому відкривається, перетворюючи його у відповідності до своїх цілей і цінностей на своє надбання. Суб'єктність розкривається в таких характеристиках як активність, здатність до розвитку та інтеграції, саморегуляції, самовдосконалення і проявляється, за С.Л. Рубінштейном, у різних ставленнях суб'єкта до світу: пізнавальному, діяльному, етичному, споглядальному. Тому розрізняють поняття суб'єктів: суб'єкт діяльності, суб'єкт пізнання, суб'єкт спілкування (Б.Г. Ананьев).

В.М. Мясіщев [3] розглядав особистість як суб'єкт різних видів ставлень, домінуючим серед яких є відношення до інших людей.

За Л.І. Анциферовою, в основі суб'єктності лежить ініціативно-творче начало, яке має екзистенціальне значення для людини, виступає умовою її життя. Особистість як суб'єкт «творить» себе, вибудовуючи простір власного життя, унікальний життєвий світ, ставить цілі і намічає життєві плани, обирає стратегії життя, створює умови для розвитку власної особистості, протистоїть тиску несприятливих соціальних і культурних чинників [4].

Цікавим для нашого дослідження лідерської компетентності офіцера ЗС України є положення Г.О. Балла [5] щодо суб'єктності особистісної свободи та її зв'язку з рівнями активності, у детермінації яких провідну роль відіграють внутрішні фактори особистості: ініціативний, вольовий, творчий, надситуативний, самоуправління, які, на нашу думку, є також провідними для формування і розвитку поведінкових компетенцій лідерства військових фахівців у ВВЗО.

За теорією В.О. Татенка, суб'єктність – «це той внутрішній інтенційно-потенційний стрижень, який дозволяє індивідуві скористатися унікальною можливістю, наданою йому природою і суспільством, – свідомо, цілеспрямовано, креативно включатись у взаємодію з ними і натомість ствердитись у онтичному статусі людини» [6, с. 333]. Вчений визнає суб'єктність основною детермінантою саморозвитку внутрішнього світу людини. Тобто властива людині суб'єктність не тільки реалізується нею в результаті її діяльності, але і в ній самій.

Нині накопичений достатній досвід дослідження людини як суб'єкта професійної діяльності (Б.Ф. Ломов, Є.А. Клімов, В.Д. Шадріков).

За А.В. Брушлінським, суб'єкт – це людина, люди на вищому (індивідуалізовано для кожного) рівні діяльності, спілкування, цілісності, автономності тощо. Суб'єктом може стати і група людей поступово, виходячи з формування у них спільних інтересів, цілей тощо (наприклад, суб'єкт спільної діяльності, спільної власності). Він наголошує, що людина не народжується суб'єктом, а стає ним, починаючи приблизно з 7-10 років, коли поступово засвоює хоча б найпростіші поняття, в яких вона все більш повно розкриває суттєві наочно-чуттєві властивості об'єкта. Суб'єкт, таким чином, за його визначенням, – це всеохоплююче, найбільш широке поняття людини, що загалом розкриває нерозривність, цілісність всіх її якостей: природних, соціальних, суспільних, індивідуальних тощо. В цьому відношенні А.В. Брушлінський протиставляє поняття суб'єкта поняттю особистості, як менш широкому визначенню людського індивіда. Особистість за своїм змістом і об'ємом є поняттям більш вузьким, що розкриває лише взаємозв'язок деяких, хоча й досить суттєвих рис, характеру людини: екстраверсії – інтроверсії, тривожності, імпульсивності тощо [2].

Вчені поділяють стадії суб'єктності людини відповідно до її віку. Нас цікавлять, перш за все, стадії, що належать віковим параметрам курсантів і науково-педагогічних працівників, офіцерів адміністративної курсової ланки. Ми їх розглянемо конкретніше.

Стадія особистісної суб'єктності (від 17-18 до 25 років). Початок придбання зрілості суб'єктних

характеристик у фізіології, пізнанні, професії, моральності. Орієнтація на власний духовний, особистісний розвиток. Для суб'єкта на цьому етапі першочергового значення набуває його свідомість (світогляд, смислова система і відносини до праці, інших людей). Актуалізація і розвиток здібностей через пізнання, що досягло досконалості, і через проби себе в практичній професійній діяльності. Це – початок становлення суб'єкта в сексуальних, сімейних відносинах, досягнення гармонії між особою і психічними функціями, їх оптимальне узгоджене функціонування, тісний взаємозв'язок. Дане узгоджене функціонування психічних компонентів здійснюється багато в чому неусвідомлено, автоматично, без спеціальних зусиль і регуляції з боку суб'єкта. Людина як суб'єкт власної професійної діяльності тільки починає формуватися, як суб'єкт власної психічної активності досягає апогею, вершини. Звідси розквіт і досконалість тіла і психічних функцій (пам'яті, абстрактного мислення, здібностей), досягнення внутрішньої визначеності, цілісності.

Стадія повноцінної суб'єктності (від 25 до 50 років). Попри продовження того, що почалося ще на попередньому етапі, зниження, згасання деяких психофізіологічних функцій (зорової, слухової, кінестетичної чутливості, невербального інтелекту тощо), активно розвивається абстрактне, понятійне мислення.

Людина досягає глибокого усвідомлення власного психічного світу, своїх можливостей і здібностей (висока психологічна диференціація). Відбувається досягнення максимальних результатів у становленні особи як суб'єкта професійної діяльності. За Е. Еріксоном [7], це час високої продуктивності, творчості в різних сферах соціальних відносин, а також період розвитку генеративності – відчуття збереження роду, що виявляється в підвищеному інтересі до підростаючого покоління. Продуктивність виражається в породженні, плодючості і творчості. Застій виступає як антитеза продуктивності і виявляється в поресі до попередніх стадій.

Людина стає повноцінним суб'єктом у професійній, сімейній, особистісній сферах буття. Розвиваються здібність до саморегуляції власних психічних функцій, процесів, потреб, досягнення високих результатів у пізнавальному освоєнні світу. Криза «середини життя» (35-40 років) може бути охарактеризована як криза нереалізованої суб'єктності, що свідчить про відсутність втілення програми життєвої перспективи. З'являється досвід асуб'єктного функціонування організму і психічних функцій (психофізіологічні і соматичні захворювання). Захворювання іноді пов'язані з труднощами нового етапу соціальної адаптації у 25-річному віці, коли підвищуються професійні вимоги до особи, зростає відповідальність за членів сім'ї. Страх втрати суб'єктності (асуб'єктності) не носить систематичного характеру, епізодичний, пов'язаний із конкретною ситуацією.

Ми погоджуємося з думкою О.Ф. Бондаренка про те, що суб'єктність є мірою або якістю особистості, яка «відображає, позначає здатність її перетворити принцип свого особистісного буття на певну умову життєдіяльності, адекватну чи неадекватну, таку, що допомагає або, навпаки, перешкоджає розгортанню, опередметненню пер-

соналізованого індивіда у світі внаслідок його смислогенезу» [8, с. 57].

За аналогією дослідження О.І. Мешка [9] ми вбачаємо у понятті суб'єктності офіцера таку особистість, яка здатна до самовизначення і свідомої саморегуляції своїх дій на основі внутрішньо виробленої професійної позиції і корпоративної культури офіцера.

Аналіз різних джерел щодо розуміння психолого-педагогічного змісту суб'єктності дає підстави визначити суб'єктність офіцера як інтегральну якість його особистості і необхідну складову професійної (лідерської) позиції, що проявляється у прагненні до самовизначення, самодетермінації, саморегуляції та самовдосконалення у професійній діяльності, зокрема й у лідерській.

Незважаючи на те, що лідерська позиція людини є відносно стабільним утворенням, вона може розвиватися і змінюватися з часом – вона динамічна структура. Особливо це важливо на етапі професійної освіти майбутнього офіцера у ВВЗО, коли відбувається оформлення сфери основних професійних цінностей і сенсів майбутніх військових фахівців. Сфокусувавши у полі нашого аналізу суб'єктну складову лідерської позиції офіцера, спираючись на вищезазначені теоретичні положення і результати досліджень О.І. Мешка та Г.М. Мешко [9], ми проаналізували деякі аспекти розвитку суб'єктних властивостей особистості майбутнього офіцера як лідера.

Виділення суб'єктності як особливої якісної складової лідерської позиції офіцера вимагає уточнення у зв'язку з тим, що у нашому дослідженні її носієм виступає курсант ВВЗО. Тому ми вважаємо, що розкриття суб'єктності курсанта як професійно важливої характеристики особистості майбутнього військового фахівця потрібно здійснювати з урахуванням позиції, яку він займає у навчально-виховному процесі.

Відзначимо спочатку ті аспекти суб'єктності, які роблять офіцера суб'єктом лідерської діяльності. Як важлива й складна характеристика особистості військового професіонала, суб'єктність відображає його активно-вибіркове, ініціативно-відповідальне, перетворювальне ставлення до явищ військово-професійної діяльності, самого себе, світу і життя в цілому. Вона детермінує особливу форму активності, спрямовану на самоконтроль за особистісними проявами в різних ситуаціях військово-професійної діяльності. Спираючись на положення вищезазначених наукових досліджень, можна стверджувати, що суб'єктність безпосередньо пов'язана з такими психологічними механізмами особистісного розвитку, як *індивідуалізація, самовизначення, креативність, самодетермінація, рефлексія*. У своєму розвиненому вигляді суб'єктність спонукає офіцера брати відповідальність на себе, проявляти надситуативну активність (проактивність), протистояти шаблонам і щоденній службовій рутині, ламаючи стереотипи, критично ставитись до загальновідомих істин і прийнятих правил та норм, відстоювати власну свободу й унікальність, зайняти стосовно усталеного порядку речей власну позицію. Це дає змогу офіцеру, залишаючись самим собою, переборювати як статусно-рольову та соціокультурну заданість, так і рівень психофізіологічної даності, немовби

виходячи за її межі, що й становить сутнісну характеристику його особистісного розвитку, що спонукає до прояву лідерства в складних, непередбачуваних умовах і ситуаціях.

Спираючись на вищезазначені концептуальні дослідження у галузі педагогіки і психології, вважаємо за необхідне також розглядати суб'єктність офіцера через його професійно-суб'єктні відносини. Ці відносини виникають у результаті внутрішньої переробки особистістю офіцера вимог, які пред'являються і визначаються суспільством, національною безпекою, освітою. Головною і постійною вимогою, пропонованою офіцеру, є відданість Військовій присязі, любові до військової справи, наявність спеціальних знань у військової сфері, інтелект і широка ерудиція, розвинутий емоційний інтелект, інтуїція, високий рівень загальної і корпоративної культури, моральності, професійне володіння різноманітними методиками бойової підготовки, управлінська підготовленість наявність бойового досвіду. Без кожного з перерахованих факторів успішна професійна діяльність і лідерство офіцера неможливі.

У вищезазначеному контексті суб'єктність майбутнього офіцера постає як особлива форма прояву та організації його активного ставлення до себе як суб'єкта відносин з оточенням, ставлення до колег по навчанню і службі, а по закінченні ВВЗО – до підлеглих як унікальних суб'єктів, до професійної і лідерської діяльності як креативної й інноваційної, в якій відбувається його саморозвиток, реалізація і підтримка себе як автора власного буття у просторі військово-професійної діяльності та поза нею. Відзначимо специфічну особливість суб'єктності офіцера, яка полягає в тому, що ставлення до себе як до суб'єкта власної діяльності пов'язане з його ставленням до інших військовослужбовців як до суб'єктів їхньої власної діяльності. В сукупності ці ставлення інтегруються у властивість особистості офіцера, що виражає ступінь його захопленості військовою професією і є ознакою його лідерської компетентності.

Отже, на основі аналізу військово-професійної та лідерської позиції з урахуванням її суб'єктної складової серед різноманітних відносин офіцера можна виділити найголовніші, що впливають з головних вимог до нього, його місця у суспільстві й військовій службі, характеру професійної діяльності у Збройних Силах України, у тому числі бойової – в умовах небезпеки для його власного життя і життя підпорядкованого йому підлеглою особового складу. Такими є:

- ставлення до солдата як до суб'єкта військової діяльності;
- ставлення до професійної і лідерської діяльності як діяльності соціально значущої і творчої;
- ставлення до себе як до самостійної, вільної, відповідальної і проактивної особистості;
- ставлення до саморозвитку як умов професійного самовдосконалення і росту тощо.

Позиція офіцера щодо лідерської діяльності – це позиція активного суб'єкта, який самостійно приймає рішення відповідно до моральних цінностей, мотивації, переконань, визначає спільну, значущу для військового підрозділу (команди, групи) мету; згуртовує особовий склад навколо її досягнення і задовольняє потреби військовослужбовців, які виникають при цьому.

Виділення у професійній і лідерській позиції офіцера суб'єктної складової відображає спосіб самореалізації, самоствердження і саморозвитку його як військового професіонала і лідера та має наступні прояви:

- суб'єктивна фіксація професійно значущих способів діяльності, вироблення на цій основі власної системи лідерських дій і поведінкових компетенцій;
- вироблення особистісних критеріїв і норм професійної та лідерської діяльності;
- вихід за рамки нормативної діяльності, здатність авторського проектування особистісно значущого способу здійснення життєвих, професійних і лідерських стратегій тощо.

Як бачимо, прояв суб'єктності виступає до певної міри антиподом нормативно-рольової позиції (що, власне і є основою лідерства); відображає і розвиває індивідуальність, авторство, суб'єктивність особистісної позиції, вихід за межі заданої (регламентованої і унормованої) професійної діяльності, вироблення перспектив подальшого саморозвитку; надає діяльності неповторної, особистісної своєрідності.

Уточнення суб'єктної складової військово-професійної і лідерської позиції стосовно курсанта – майбутнього офіцера ЗС України – пов'язане, передусім, з особливостями реалізації його *суб'єктної активності*. Якщо суб'єктна позиція офіцера відображає спосіб його самореалізації, самоствердження і саморозвитку в умовах реальної військової діяльності, то курсант ВВЗО лише опановує цю діяльність і застосовує та розвиває свою суб'єктну активність з метою особистісно-професійного саморозвитку в умовах навчально-професійної діяльності.

Курсант ВВЗО – це суб'єкт, який, перш за все, здобуває вищу освіту. Тобто об'єктом, на який спрямована його суб'єктна активність, виступає навчальна і службова діяльність, з якої складається його освіта. Система ціннісних орієнтацій і установок особистості, життєва позиція, переконання, накопичений особистий досвід, що оформляються в період курсантських років, дозволяють майбутньому офіцеру певною мірою проявити суб'єктну позицію стосовно пропонованих ВВЗО умов навчальної діяльності й освіти, відрефлексувати особистісний смисл професійної підготовки та освіти, здійснити суб'єктний вибір різних варіантів проходження освітньо-професійних маршрутів кар'єрного зростання.

До речі, характер професійної військової освіти формально мав би сприяти цьому, адже вона значною мірою орієнтована на самоосвіту і в її організації переважають або складають половину навчального часу форми самостійної роботи курсантів. Це, з одного боку, ініціює й розвиває суб'єктну складову позиції курсанта, а з іншого – для досягнення якісних освітніх результатів – припускає її обов'язкове включення.

Конкретизація суб'єктної складової позиції особистості курсанта ВВЗО, тобто майбутнього офіцера, пов'язана із встановленням «загального» й «особливого» в її співставленні з подібною характеристикою студента будь-якого цивільного ВЗО. У цьому співставленні «загальне» визначається, насамперед, умовами освіти у вищій школі й підготовкою майбутнього фахівця до вступу у профе-

сійну працю (службу). Так, студентів будь-якого ВЗО, що перебуває в умовах вищої професійної освіти, суб'єктна позиція дозволяє:

- визначити особистісне ставлення і смисл одержуваної освіти;

- суб'єктно використати наявні освітні умови;
- проектувати та реалізовувати індивідуальний освітній, а згодом і професійний маршрут.

«Особливе» в суб'єктній складовій позиції курсанта ВВЗО обумовлюється предметом майбутньої військово-професійної діяльності. Саме її специфіка дозволяє визначити суб'єктність майбутнього військового фахівця не тільки як чинник особистісного, але й професійного становлення, тому що:

- специфіка професійної і лідерської діяльності офіцера викликає необхідність прояву особистості як однієї з найважливіших умов професійної самореалізації, її успішності і результативності;

- цільова спрямованість і зміст лідерської діяльності майбутнього офіцера орієнтовані на розвиток та реалізацію іншої особистості – солдатів і сержантів, що можливо тільки в тому випадку, якщо умови професійної освіти і підготовки офіцера передбачають можливість його власних розвитку й реалізації, – зокрема професійно суб'єктної позиції;

- освітній простір курсанта ВВОЗ й офіцера-практика збігається і є єдиним простором системи неперервної освіти, що обумовлює розгляд створюваних умов реалізації суб'єктної складової позиції курсанта у військовій освіті як однієї з найважливіших умов професійного становлення майбутнього офіцера.

Аналіз професійно суб'єктної складової позиції майбутнього військового лідера відносно загального процесу його особистісно-професійного становлення дозволяє розглядати її як:

- чинник особистісно-професійного і лідерського становлення, оскільки ініціює протікання цього процесу;

- показник особистісно-професійного і лідерського становлення, тому що фіксує і виражає якість особистісно-професійного становлення військового лідера у певний відрізок часу;

- характеристику ступеня особистісної, суб'єктної включеності курсанта в процес власного особистісно-професійного і лідерського становлення, визначаючи тим самим глибинний, внутрішній рівень процесів, що відбуваються з курсантом.

Висновки з даного дослідження. Отже, однією з умов становлення особистості майбутнього офіцера як лідера нової формації є цілеспрямоване формування його професійно-лідерської позиції. Важливою складовою професійно-лідерської позиції майбутнього офіцера, яка ініціює його особистісний, професійний і лідерський саморозвиток, виступає суб'єктність курсанта. Уточнення й конкретизація цієї складової дозволяє стверджувати, що у площині «загального» вона характеризує ціннісно-смісловне ставлення курсанта до сенсу військової діяльності і проявляється в навчальній (службовій) діяльності, пов'язаній з визначенням особистісного смислу військової освіти, орієнтацією та вибором на цій основі умов і варіантів своєї професійної підготовки, проектуванням і реалізацією завдань військово-освітнього процесу, оцінкою навчальних результатів і досягнень, пошуком нових смислів професійної освіти.

У площині «особливого» суб'єктність пов'язана з виробленням у майбутнього військового фахівця ставлення до себе як до суб'єкта професійно-лідерської діяльності, що проявляється в його індивідуальній свідомості у вигляді професійних сенсів і цілей; виражає особистісно значущу систему теоретико-методологічних знань, умінь, ціннісних відносин, пов'язаних із професійною діяльністю офіцера як військового лідера; визначає активність в опануванні рефлексивно-особистісними способами військової діяльності й її творчого розвитку.

Відштовхуючись від загальнопсихологічного розуміння суб'єктності, віддзеркалюваного в реальності професійної діяльності офіцера, можна стверджувати, що актуальність становлення і розвитку суб'єктності курсанта – майбутнього офіцера – важлива як у плані включеності його в навчально-виховний процес ВВЗО, що забезпечує активність, вибірковість, творчість, а отже, успішність в оволодінні майбутньою професією, так і в плані процесу його особистісного і професійного саморозвитку (без неї процес саморозвитку втрачає свою цілісність, комплексність, стрижневу, провідну сутність).

Підхід до курсанта як до об'єкта, а не суб'єкта навчання, призводить до його відчуження від процесу навчання і формування як військового лідера. У результаті навчання втрачає для нього свій первісний зміст. Знання виявляються зовнішніми стосовно його реального життя. Також відчуженням від загального процесу навчання виявляється і науково-педагогічний працівник, викладач ВВЗО, позбавлений можливості самостійно ставити мету, обирати засоби і методи своєї діяльності. Він перестає орієнтуватися на особистість свого підопічного, його здатності, можливості й інтереси.

Суб'єктно-діяльнісний підхід дозволяє перебороти таке відчуження, на-правити навчально-виховний процес на особистість курсанта, створити максимально сприятливі умови для розвитку і розкриття його здібностей з огляду на його психофізіологічні особливості, особливості соціального і культурного контексту життя, складності і неоднозначності його внутрішнього світу.

Однак, як відмічав С.Л. Рубінштейн[1], зробити особистісний аспект єдиним – означає закрити собі шлях для дослідження закономірностей психічної діяльності і тим більше, додамо, – діяльності і поведінки людини загалом, зокрема лідерської. Відповідно, в якості другого аспекту підходу, що розглядається, повинний виступити його діяльнісний компонент. Хоча, природно, таке їх розрізнення умовне і може бути тільки теоретичним. Визначаючи діяльнісний компонент у суб'єктно-діялісному підході, необхідно підкреслити, що обидва його компоненти (суб'єктний і діяльнісний) нерозривно пов'язані один з одним, тому що особистість виступає суб'єктом діяльності, яка, у свою чергу, поряд із впливом інших чинників, наприклад, спілкування, визначає її особистісний розвиток.

Діяльнісний підхід орієнтує не тільки на засвоєння знань, але й на способи цього засвоєння, мислення і діяльності, на розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу курсанта. Цей підхід протистоїть методам і формам механічної передачі готової інформації (репродуктивності), мо-

нологічності викладача, пасивності курсанта, що унеможливиловатиме формування лідерської компетентності майбутнього офіцера у ВВЗО.

Перспективами подальшого розвитку наукового дослідження в цьому напрямку можуть бути такі: розробка і обґрунтування методики фор-

мування лідерської компетентності в майбутніх офіцерів у ВВЗО; оцінювання ефективності програм професійної підготовки майбутніх військових лідерів; обґрунтування організаційних і методичних умов формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВЗО.

Список літератури:

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сост. А.В. Брушлинский, К.А. Альбуханова-Славская. Санкт-Петербург, 2000. 712 с.
2. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта. Москва : Институт психологии РАН, 1994. 109 с.
3. Мясичев В.Н. Психология отношений / под ред. А.А. Бодалева. Москва : Издательство «Институт практической психологии», 1995. 356 с.
4. Анцыферова Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода. *Проблема субъекта в психологической науке*. 2000. С. 27–42.
5. Балл Г.А. Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие. *Психологический журнал*. 1997. Т. 18. № 5. С. 7–19.
6. Татенко В.О. Лідер XXI = Leader XXI: соціально-психологічні студії. Київ, 2004. 197 с.
7. Erikson E. *The Life Cycle Completed* (Extended Version edition). New York: W. W. Norton & Company, 1998. 144 p.
8. Бондаренко О.Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції у психотерапії. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії*. Київ : Либідь, 2006. С. 52–70.
9. Мешко О.І., Мешко Г.М. Суб'єктність майбутнього вчителя як важлива складова його професійної позиції. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2010. № 2. С. 169. URL: <http://www.social-science.com.ua>

References:

1. Rubinshteyn, S.L. (2000). *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of General Psychology]. Saint Petersburg : Piter. (in Russian)
2. Brushlinskiy, A.V. (1994). *Problemy psikhologii sub'yekta* [Psychology Issues of Subject]. Moscow : Institut psikhologii RAN. (in Russian)
3. Myasishchev, V.N. (1995). *Psikhologiya otnosheniy* [Psychology of Relationship]. Moscow : Institut prakticheskoy psikhologii. (in Russian)
4. Antsyferova, L.I. (2000). Psikhologicheskoye sodержaniye fenomena sub'yekt i gra-nitsy sub'yektno-deyatelnostnogo podkhoda [The psychological content of the phenomenon of the subject and the boundaries of the subject-activity approach]. *The subject's problem in psychological science*, pp. 27–42. (in Russian)
5. Ball, G.A. (1997). Psikhologicheskoye sodержaniye lichnostnoy svobody: sushchnost' i sostavlyayushchiye [The psychological content of personal freedom: essence and components]. *Psychological Journal*, vol. 18, no 5, pp. 7–19. (in Russian)
6. Tatenko, V.O. (2004). *Lider XXI = Leader XXI: sotsialno-psykholohichni studii* [Leader XXI: Social and Psychological Studies]. Kyiv : Korporaciya. (in Ukrainian)
7. Erikson, E. (1998). *The Life Cycle Completed* (Extended Version edition) [The Life Cycle Completed]. New York : W. W. Norton & Company.
8. Bondarenko, O.F. (2006). Subiektnist yak etychnyi vymir: u poshukakh vitchyznianoї tradytsii u psykhoterapii. [Subjectivity as an ethical dimension: in search of a domestic tradition in psychotherapy]. *Man. Subject. Action: Philosophical and psychological studies*. Kyiv : Lybid, pp. 52–70. (in Ukrainian)
9. Meshko, O.I., & Meshko, H.M. (2010). Subiektnist maibutnoho vchytelia yak vazhlyva skladova yoho profesiinoї pozysii [The subjectivity of the future teacher as an important component of his professional position]. *Ukrainian scientific journal "Education of the region"* (electronic journal), no 2, p. 169. Available at: <http://www.social-science.com.ua>